

DARS ISHLANMALARINI ISHLAB CHIQISHGA QO‘YILGAN TALABLAR.

Biologiya darsi va kompetensiyaviy yondashuvga asoslanib, unga qo‘yilgan zamonaviy talablar.

Dars biologiyani o‘qitishning asosiy shakli bo‘lib, uning tuzilishi, tashkil etilishi, unda o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish, boshqarish va faollashtirish masalalari biologiya o‘qitish metodikasining asosiy muammosi sanaladi.

Darsda o‘quv dasturi talablari asosida ta’lim-tarbiya uzviyligini ta’minlash, bu jarayonda o‘qitish metodi, vositalaridan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, DTS bilan me’yorlangan ta’lim mazmuni va uning tarkibiy qismlarini shakllantirish, ma’naviy-ahloqiy tarbiyalash amalga oshiriladi.

O‘quvchilarga ta’lim-tarbiya berish sifati va o‘qitish samaradorligi darsning tashkil etilishi, ularda o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish, boshqarish va faollashtirish masalalariga bog‘liq bo‘ladi.

Dars biologiya o‘quv dasturi bilan me’yorlangan mazmunni o‘rganish maqsadida yoshi, tayyorgarlik darajasi bir xil, doimiy tarkibga ega bo‘lgan o‘quvchilardan iborat guruh (sinf)larda belgilangan vaqt doirasida, qat’iy jadval asosida biologiya o‘quv xonasida tashkil etiladi.

O‘rganiladigan mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda, darslar tirik tabiat burchagida, o‘quv tajriba maydonida, biologik muzeylarda tashkil etilishi ham mumkin.

Biologiya o‘quv dasturida ta’lim mazmuni o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, bilim zahiralari hisobga olingan holda berilgan. Biologiya o‘quv fanlarining mazmuni mantiqiy ketma-ketlikdagi alohida qismlar – boblar, mavzularga bo‘lingan. Har bir mavzu mazmunini o‘rganish darslarda amalga oshirganligi sababli, darslar ham muayyan sistemani tashkil etadi, bir-biri bilan mantiqiy bog‘langan bo‘ladi.

Darsda o‘qitish hamma o‘quvchilar uchun umumiy bo‘lgan o‘quv dasturi asosida tashkil etiladi, o‘qituvchi o‘rganilayotgan mavzu mazmuni, ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga muvofiq, o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish, boshqarish va faollashtirishga qaratilgan pedagogik faoliyatni amalga oshiradi. Demak, o‘quvchilarning darsdagi faoliyati ularning o‘quv-bilish faoliyatini, o‘qituvchining faoliyati esa shu faoliyatni tashkil etish, boshqarish va faollashtirishga qaratilgan pedagogik faoliyat sanaladi.

Darsda o‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyati, o‘qituvchining pedagogik faoliyati bilan uyg‘un tashkil etilgandagina o‘qitish maqsadlariga erishish mumkin.

Har bir dars o‘quvchilarning mavzuga oid bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, aqliy rivojlanishi, shaxs sifatida tarbiyalash, atrof-muhitga ongli munosabatni tarkib toptirishga xizmat qiladi va biologiyani o‘qitishdan nazarda tutilgan umumiy maqsad va vazifalarning bajarilishiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Darsning muvaffaqiyatli tashkil etilishi ko‘p jihatdan o‘qituvchining darsga qo‘yiladigan talablarni bilishi, unga amal qilishiga bog‘liq.

Mazkur talablar jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, ma'naviy-marifiy qarashlari, ta'lif muassasalarining maqsadi va vazifalari, o'qitish qonuniyatlari va printsiplaridan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Biologiya o'qitish metodikasida darsga qo'yiladigan talablar uch guruh (metodik, tarbiyaviy va tashkiliy talablar)ga ajratiladi.

Metodik talablar jumlasiga:

- har bir darsning ta'limiylarini maqsadlari va uning darslar sistemasida tutgan o'rnnini aniq belgilash;
- o'quvchilarning tayyoragarlik darajasi, o'qitish maqsadlari, o'quv dasturining talablariga mos holda o'quv materialini optimal darajada tanlash;
- darsda rivojlantiriladigan umumiylar va shakllantiriladigan xususiy biologik tushunchalar, tarkib toptiriladigan ko'nikma va malakalar, kompetensiyalarni aniqlash;
- darsning har bir bosqichini amalga oshirish maqsadida o'qitishning samarali metodlari, vositalari, bilimlarni nazorat qilish va rag'batlantirish metodlarini aniqlash va ularni uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish;
- darsda o'quvchilarni yalpi o'qitish bilan bir qatorda yakka va kichik guruhlarda mustaqil ishlarini tashkil etish orqali ularda tahsil olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish, qiziqishini orttirish, mustaqillikni rivojlantirish kabilarni kiritish mumkin.

Darsga qo'yiladigan tarbiyaviy talablar:

- o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, ma'naviy-ahloqiy, aqliy, gigienik, jismoniy, jinsiy, iqtisodiy tarbiya berish, estetik tuyg'u,

mehnatsevarlik, ekologik madaniyatni tarkib toptirish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy maqsadlarining aniq qo‘yilishi;

- o‘quvchilar tomonidan bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish ko‘nikma va malakalari, biologiyani o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojini qondirish, qiziqishini rivojlantirish, ularning faoliyatidagi ijodiy faollik va tashabbuskorlikni rag‘batlantirish;
- o‘qituvchi tomonidan yuqori darajadagi pedagogik takt va muloqot madaniyatiga amal qilish kabilarni o‘zida mujassamlashtiradi.

Darsga qo‘yiladigan **tashkiliy talablar** o‘z ichiga quyidagi:

- mavzuli reja asosida darsning ilmiy-metodik saviyada loyihalangan ishlanmasi mavjudligi;
- darsning har bir bosqichini tashkil etishning aniq rejalarshirilganligi;
- mavzuga oid tarqatma va didaktik materiallar, o‘quvchilar bilimini nazorat qilish va baholash uchun o‘quv topshiriqlari, differential topshiriqlarning tuzilganligi;
- vaqtadan unumli foydalanishni yo‘lga qo‘yish uchun darsning texnologik xaritasining mavjudligi;
- o‘qitish vositalarining mavjudligi va ulardan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yilishi kabilarni oladi.

Biologiya o‘qituvchisi ushbu talablarni yaxshi bilishi, darslarga tayyorgarlik ko‘rish va o‘tkazishda, albatta, ularga amal qilishi lozim.

Biologiyani o‘qitishda darslar tizim holda qo‘llaniladi, shu sababli o‘qituvchi dars tiplari va turlarini, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini bilishi lozim.

Dars tiplari va turlari.

O‘quv dasturidan o‘rin olgan mavzularning mazmuni, ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlari hisobga olingan holda darslarning tuzilishi, unda o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi.

Darslarning yuqorida qayd etilgan xususiyatlariga ko‘ra darslar tipologiyasi ishlab chiqilgan.

Yesipov B.P., Shukina G.I. darslarni asosiy didaktik maqsadlariga ko‘ra tasniflashni tavsiya etgan. Mazkur tipologiyada darslar quyidagi tiplarga ajratilgan:

1. Bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish.
2. Bilimlarni tizimga solish va umumlashtirish.
3. Bilim, ko‘nikma va malakalarni mustahkamlash, takrorlash.
4. Nazorat va baholash; kombinirlashgan (majmuali) darslar.

Mazkur tipologiyaning tahlili darsni tashkil etish bosqichlari e’tiborga olinmaganligini ko‘rsatdi. Har bir darsda muayyan bilim, ko‘nikma va malakalar shakllantiriladi va rivojlantiriladi, tizimga solinadi va umumlashtiriladi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va malakalari nazorat qilinadi va baholanadi. Shu sababli, ushbu tipologiya kamchiliklardan holi emas.

Kuznetsova N.E. darslarni asosiy didaktik vazifalariga binoan tasniflagan:

1. Yangi o‘quv materialini o‘rganish.
2. Nazariy bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotga qo‘llash va takomillashtirish; bilimlarni tizimga solish va umumlashtirish.
3. Nazorat va baholash.

4. Aralash yoki kombinirlashgan (majmuali) tiplarga ajratgan.

Bu tipologiya haqida ham yuqoridagi fikrlarni aytish mumkin.

Belov G.I., Brunovt Ye.P., Zverev I.D., Myagkova A.N. kabi metodist olimlar darslarni o'tkazish usuliga ko'ra tiplarga ajratgan:

1. Ma'ruza darslari.
2. Ekskursiya darslari.
3. Suhbat darslari.
4. Kinodars.
5. Laboratoriya darslari.
6. Mustaqil ishslash darslari.

Bu tipologiyadan o'rinn olgan tiplar to'g'ri belgilangan emas, olimlar tomonidan dars tiplari va turlari aralashtirib yuborilgan.

Ivanov S.V. tomonidan darslar o'quv jarayonining asosiy bosqichlari asosida tiplarga ajratilgan:

1. Kirish darslari.
2. O'quv materiali bilan dastlabki tanishish darslari.
3. Tushunchalarni shakllantirish darslari.
4. Mashq qilish darslari.

Ushbu tipologiyada darslarning hamma xususiyatlari hisobga olinmagan, jumladan, ta'lim mazmunining tarkibiy qismlari bo'lgan ko'nikma va malakalar e'tibordan chetda qolgan.

Verzilin N.M. darslarni tiplarga ajratishda tushunchalarni asosiy mezon etib belgilagan:

1. Anatomik mazmundagi darslar.
2. Morfologik mazmundagi darslar.
3. Filogenetik mazmundagi darslar.

4. Ekologik mazmundagi darslar va h.q.

Qayd etilgan tipologiyani amaliyotga joriy qilish qiyin kechadi, chunki ta’lim-tarbiya jarayonida tushunchalar bir-biri bilan uzviy ravishda shakllantiriladi. Tushunchalarning bu tarzda tiplarga ajratilishi maqsadga muvofiq emas.

Korsunskaya V.M., Rikov N.A., Ponomareva I.N., Traytak D.I. kabi metodist-olimlar bobni o‘rganishda darsning o‘rni va ta’lim jarayonining bosqichlari asosida tiplarga ajratgan. Har bir bob mantiqiy bog‘langan mazmunni o‘z ichiga olgan bo‘lib, mavzular alohida dars shaklida o‘rganiladi. Shu sababli, har bir bobni o‘rganishda o‘qitish maqsadlari va o‘quv materialini yoritish nuqtai nazaridan o‘zaro mantiqiy bog‘langan darslar tizimidan foydalilaniladi. Olimlarning fikricha, darslar quyidagi tiplardan iborat bo‘lishi lozim:

1. kirish darslari.
2. o‘quv materiali mazmunini yorituvchi darslar.
3. umumlashtiruvchi darslar.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, darslar tipologiyasi bo‘yicha yagona fikrga kelinmagan va bu masala bahsli sanaladi.

Biologiyani o‘qitish amaliyotida u yoki bu tipga aynan mos keladigan darslarni topish qiyin, shu sababli har bir tip muayyan dars turlarini o‘z ichiga oladi.

Kirish darslari. Mazkur darslarning asosiy vazifasi o‘quvchilarni yangi o‘quv materialini qabul qilishga tayyorlash, fanlararo, mavzulararo bog‘lanishni amalga oshirish, muammoli vaziyatlarni yaratish, o‘quvchilarning avval o‘zlashtirgan bilimlarini yangi va kutilmagan

vaziyatlarda qo'llashga o'rgatish orqali yangi bilimlarni egallahsga erishish, qiziqishini orttirish sanaladi.

Ushbu darslarda o'quvchilarga individual yoki kichik guruhlarda bajarishi uchun o'quv topshiriqlari (qo'shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishslash, ma'ruza, gerbariy, kolleksiya, jadval tayyorlash, kuzatish o'tkazish, tajribalar qo'yish) beriladi.

Darsda o'quvchilar bobning maqsadi va vazifalari, bobdan o'rinni olgan mavzular, asosiy g'oya va nazariyalari, o'quv va amaliy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari, DTS bilan me'yorlangan o'zlashtiriladigan bilim, ko'nikma va malakalar, darslik, qo'shimcha adabiyotlar, daftar bilan ishslash tanishtiriladi.

Kirish darslarida o'qituvchi tomonidan mazkur bobni o'rganishning ahamiyati, ushbu jarayonda hal etiladigan muammolar, mavzu mazmuni va maqsadga muvofiq holda qiziqarli analogiyalardan foydalanishga e'tibor qaratilishi o'quvchilarda fan asoslari, xususan, shu bobdan o'rinni olgan masalalarni o'rganishga bo'lgan qiziqishining ortishi, bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga zamin tayyorlaydi.

Kirish darslari o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilimlaridan yangi vaziyatlarda qo'llashi uchun imkon beradigan muammoli savol-topshiriqlar, muammoli suhbat bilan boshlanishi maqsadga muvofiq.

Darsning bunday tarzda boshlanishi o'quvchilarning yangi bobni o'rganish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, avval o'rganilgan boblar bilan mantiqiy bog'lanishni amalga oshirish imkonini beradi. Mazkur dars tipiga mansub darslar turiga misol qilib muammoli ta'lim texnologiyasining "Aqliy hujum", didaktik o'yin texnologiyasining "Taqdimot" darslarini olish mumkin.

Dars ishlanmasi va uning tuzilmasi. Dars ishlanmasini yaratish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar.

Dars ishlanmasi (reja-konspekt) - o‘qituvchi uchun tuzish majburiy bo‘lgan hujjat. Dars ishlanmasi – o‘qituvchi ijodkorligini aniqlovchi omil.

Dars rejasi - darsni pedagogik, didaktik va uslubiy jihatdan rejalashtiruvchi, loyihalashtiruvchi hujjat. U shunchaki rahbariyatga ko‘rsatish uchun tuzilmaydi. Uni tuzishdan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘qituvchining bir soatlik darsdagi faoliyatini rejalashtirish, dars mazmunini boyitish, ta’lim samaradorligini oshirishdan iborat.

Dars ishlanmasi o‘qituvchining ijodiy mehnati mahsuli bo‘lib, uning bilimi va mahoratini ko‘rsatuvchi oynadir. Shu bois, uni tuzishda shoshma-shosharlikka yo‘l qo‘ymaslik kerak. Bir marta maromiga yetkazib tuzilgan dars ishlanmasi o‘qituvchi uchun uzoq yillar davomida xizmat qilishi mumkin. Bundan dars ishlanmasi qotib qolgan dogma, degan xulosa kelib chiqmasligi kerak. Dars ishlanmasini yildan-yilga takomillashtirib va mukammallashtirib borish, yangi dars uslublarini qo‘llash, yangi materiallarni kiritish bilan yangilanib turilishi lozim.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlarining joriy etilishi ta’lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarning, kompyuter, yangi axborot texnologiyalari va texnik vositalarning qo‘llanishi bilan dars ishlanmalariga qo‘yilgan talablar ham o‘zgarib bormoqda. Dars ishlanmalari uchun tayyor qoliplar yo‘q, chunki dars jarayonini hech qanaqa qolipga solib bo‘lmaydi. U turli xil sharoitlarda turlicha tuzilishi mumkin.

Shunday bo‘lsada, o‘qituvchilarga dars ishlanmasini quyidagi tarx asosida tuzishlari tavsiya etiladi:

Dars ishlanmasining tuzilmasi:

1. Dars mavzusi.
2. Dars maqsadlari.
3. Darsda foydalilaniladigan ma’lumot manbalari, o‘quv uslubiy adabiyotlar va elektron resurslar.
4. Darsda ishlatiladigan zarur texnik vositalar va jihozlar.
5. Dars shakli.
6. Dars turi.
7. Dars metodlari.
8. Dars bosqichlari va vaqt taqsimoti.
9. Dars borishining qisqacha tafsiloti.

Dars ishlanmasi (konspekt)ning **tarkibiy qismlari** quyidagilardan iborat:

Sana, sınıf (parallel sinflar uchun bitta mavzu bo‘yicha alohida-alohida dars ishlanmasi (konspekt)ni yozish shart emas, bitta mavzuga bitta dars ishlanmasi yozilsa kifoya qiladi. 5-«A», «B» sinflar deb ko‘rsatiladi), fan nomi yoziladi.

Darsning mavzusi (taqvim-mavzu reja asosida tanlalanadi).

Dars maqsadi (darsga qo‘yilgan maqsad 45 daqiqa davomida bajariladigan (erishiladigan), aniq, hayotiy (real) va dars yakunida baholanadigan (o‘lchamli) bo‘lishi maqsadga muvofiq.

Darsning maqsadi davlat ta’lim standarti talablaridan kelib chiqib aniqlanadi. Darsning maqsadi o‘qituvchi o‘quvchiga qanday bilim, malaka va

ko‘nikmalarni berishi kerakligi bilan emas, balki o‘quvchilar bu darsda qanday bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallashlaridan kelib chiqib yozilishi lozim. Shunga ko‘ra darsning maqsadini “o‘quvchilarning quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashlariga erishish: ...” so‘zleri bilan boshlash maqsadga muvofiq bo‘ladi. Maqsad balandparvoz, havoiy emas, balki aniq, sodda va tushunarli jumlalar bilan ifodalanmog‘i kerak. Eng asosiysi, darsdan ko‘zlangan maqsadga haqiqatan erishib bo‘ladigan va natijasini tekshirib bo‘ladigan bo‘lmog‘i lozim.

Darsda yoritilishi lozim bo‘lgan asosiy tushuncha va atamalar o‘quv dasturiga muvofiq ta’lim mazmunidan kelib chiqib aniqlanadi.

Dars maqsadi 3 xil bo‘ladi:

- a) **ta’limiy maqsad** - dars jarayonida o‘quvchilarda shakllantiriladigan bilim, ko‘nikma va malakalarni belgilaydi;
- b) **tarbiyaviy maqsad** - dars jarayonida o‘quvchilarda qaysi shaxsiy fazilatlar, ahloqiy sifatlar va ma’naviy dunyoqarashni shakllantirilishi uchun sharoit yaratilishi lozimligini belgilaydi;
- c) **rivojlantiruvchi maqsad** - dars natijasida o‘quvchilarda qaysi qobiliyatlar va maxsus malakalarning rivojlantirilishi uchun sharoit yaratilishini belgilaydi.

Dars turi:

- ✓ yangi tushuncha, bilimlarni shakllantiruvchi;
- ✓ o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantiruvchi;
- ✓ umumlashtiruvchi;
- ✓ o‘quvchilar egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarni tahlil, nazorat qiluvchi kabi dars turlari bo‘lishi mumkin.

Darsda foydalaniladigan metodlar. Bunda an'anaviy, zamonaviy, interfaol metodlardan o'tilayotgan mavzuning o'quvchilar tomonidan samarali o'zlashtirilishiga xizmat qiladiganini oqilona tanlash lozim.

Darsda foydalaniladigan jihozlar. Texnik vositalar, slaydlar, ko'rgazmali va didaktik materiallar. Dars uchun zarur jihozlar va ma'lumot manbalari dars uchun zarur bo'lgan darslik va boshqa o'quv adabiyotlari, ko'rgazmali qurollar, tajriba uchun mo'ljallangan asbob-uskunalar, modellar, plakatlar, tarqatma materiallar, dalil ashyolar, qog'oz, yozuv-chizuv qurollari, kompyuter, audio va video apparaturalari va o'qitishning boshqa texnik vositalari ro'yxatidan iborat bo'ladi. Bu ro'yxatni tuzayotganda matabning imkoniyatlaridan kelib chiqilsa to'g'ri bo'ladi. Shuningdek, bu bo'limda darsgacha qilinishi kerak bo'lgan ishlar, sinfni darsga tayyorlash, stol va stullarni yoki partalarni darsga mos qilib joylashtirish tavsiflanishi va tayyorlash kerak bo'lgan materiallar ro'yxati keltirilishi, bu materiallarning andozalari tavsiflanishi yoki ilova qilinishi lozim.

Dars bosqichlari va vaqt taqsimoti (yoki darsning texnologik xarитаси) bir necha ustundan iborat jadval bo'lib, odatda, birinchi ustunda darsning asosiy bosqichlari va har bir bosqich uchun zarur bo'lgan vaqt, ikkinchi ustunda o'qituvchi faoliyati, uchinchisida o'quvchi faoliyati ko'rsatiladi.

Dars tafsilotlari va uslubiy tavsiyalar dars ishlanmasining asosiy o'zagini tashkil qiladi. U dars turi va tanlangan uslubga qarab turlicha bo'lishi mumkin.

Darsni quyidagi bosqichlarga bo'lish mumkin:

- I. Tashkiliy qism.
- II. O'tilgan mavzuni takrorlash.
- III. Yangi mavzuni tushuntirish.
- IV. Yangi mavzuni mustahkamlash.

V. Darsga yakun yasash va o‘quvchilarni baholash.

VI. Uyga vazifa berish.

Dars ishlanmasini tayyorlashda o‘qituvchi darsning har bir qismini e’tiborga olishi maqsadga muvofiq.

Dars ishlanmasi (konspekt) hamma o‘qituvchida bo‘lishi shart. Lekin dars ishlanmasi qanday mazmunda, hajmda va necha varaqdan iborat bo‘lishi o‘qituvchining dars o‘tishdagi o‘ziga xos yondashuvidan kelib chiqqani ma’qul. Bunda hamma o‘qituvchi uchun bir xil chegara, cheklov o‘rnatib bo‘lmaydi. Dars ishlanmasi (konspekti) qo‘lyozma shaklida yoki kompyuterda yozilishi mumkin.

Darsning tafsilotlarini bayon qilish ketma-ketligi, odatda, quyidagilardan iborat:

1) tashkiliy qism;

2) yangi mavzuni boshlashga hozirlik (yangi mavzu bilan bog‘liq o‘tgan dars mavzularini takrorlash; yangi mavzuni o‘tishdan oldin o‘quvchilarning bu mavzuga oid bilim darajalarini aniqlash va baholash; yangi mavzu maqsadini tushuntirish);

3) yangi mavzuni yoritish (dars materiallarini kichik-kichik bo‘laklarga bo‘lib, ketma-ket ma’lum uzviylikda va mantiqiy bog‘liqlikda ko‘rgazmali tarzda hamda turli o‘qitish uslublaridan foydalangan holda taqdim etish);

4) yangi mavzuni mustahkamlash (olingan nazariy bilimlarni aniq misollarga qo‘llab va turli topshiriqlarni bajarib, o‘quvchilarda mavzuga oid amaliy ko‘nikmalar hosil qilish);

5) darsga yakun yasash va baholash (darsning maqsadini yana bir bor eslatish va unga qanchalik erishilganlikni o‘quvchilar bilan bиргаликда aniqlash, darsning asosiy lahzalarini esga olish, o‘quvchilarning mavzu

bo‘yicha savollarga javobini tinglash hamda darsda faol qatnashgan o‘quvchilarni baholash, refleksiya (o‘quvchilarining dars davomidagi o‘z faoliyatini tahlil qilishi va baholashi);

6) uyga vazifa (o‘tilgan mavzu bo‘yicha bilim, malaka va ko‘nikmalarni yanada mustahlamlashga, kelgusi dars uchun hozirlik ko‘rishga qaratilgan mustaqil bajariladigan savol, mashq va topshiriqlar majmuasi) va baholash (baholash uchun beriladigan savol va topshiriqlar aynan dars maqsadidan kelib chiqqan, mavzuni o‘zlashtirishga erishilgan yoki erishilmaganligini aniqlashdan iborat bo‘lishi lozim). Biroq dars turiga qarab uning tafsilotlari ketma-ketligi turlicha bo‘ladi.

Quyida shu tafsilotlar keltirilgan.

Yangi mavzuni o‘rganish darsi tafsilotlarini yoritish tartibi: agar mavzu bir darsga mo‘ljallangan bo‘lsa, unda dars tafsilotlari yuqorida keltirilgan interfaol faoliyat darsining barcha bosqichlaridan iborat bo‘ladi. Agar mavzu 2 yoki undan ko‘p darsga mo‘ljallangan bo‘lsa, dars tafsilotlari mos ravishda tegishli dars bosqichlari bayonidan iborat bo‘ladi. Gohida yangi mavzuning nazariy materiallari 2-3 soatga bo‘lib ham o‘tilishi mumkin. Bu holda ham dars tafsilotlari darsga kiritilgan bosqichlar bayonidan iborat bo‘ladi.

Mustahkamlash darsi tafsilotlarini yoritish tartibi: Mustahkamlash darsining tarkibiy tuzilmasi quyidagi bosqichlardan iborat bo‘lishi mumkin:

1. Nazariy materialni yodga olish: oldingi darsda o‘rganilgan nazariy material qisqacha takrorlanadi, savol-javob va uyga berilgan vazifalarni tahlil qilish orqali esga olinadi;
2. Birlamchi mustahkamlash: tashqi nutqda bilimlarni boshlang‘ich mustahkamlash;

3. Ikkilamchi mustahkamlash: mustaqil ish (o‘z faoliyatini tekshirish va baholash bilan) ichki nutqda bilimlarni mustahkamlash;
4. Darsga yakun yasash va uyga vazifa.

Umumlashtirish darsi tafsilotlarini yoritish tartibi:

Umumlashtirish darsining tarkibiy tuzilmasi quyidagi bosqichlardan iborat bo‘lishi mumkin:

1. Nazariy materialni yodga olish: oldingi darsda o‘rganilgan nazariy material qisqacha takrorlanadi, savol-javob va uyga berilgan vazifalarni tahlil qilish orqali esga olinadi;
2. Umumlashtirish: yangi bilimlarni takrorlash orqali orttirilgan bilimlar tizimiga kiritish, umumlashtirish;
3. Darsga yakun yasash va uyga vazifa.

Rivojlantiruvchi nazorat darsi tafsilotlarini yoritish tartibi:

Rivojlantiruvchi nazorat darsining tarkibiy tuzilmasi quyidagi bosqichlardan iborat bo‘lishi mumkin:

1. Yo‘l-yo‘riq berish: bu bosqichda o‘tkazilayotgan nazorat ishi topshiriqlarini bajarishga oid ko‘rsatmalar beriladi;
2. Nazorat ishini bajarish: bu bosqichda o‘quvchilarining topshiriqlarni qanday bajarayotgani kuzatiladi, kezi kelganda u yoki bu topshiriqni bajarish bo‘yicha yo‘nalish berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.
3. Nazorat ishi tahlili: bu bosqich ham yangi mavzuni o‘zlashtirishning davomi bo‘lib, uni o‘tkazish majburiy hisoblanadi, chunki nazorat ishi darsida o‘quvchilar har qachongidan ham faolroq bo‘ladilar, ular topshiriqlarni to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bajarganliklarini bilishni xohlaydilar. Odatda, u alohida darsdan iborat bo‘lib, unda nazorat ishiga kiritilgan topshiriqlar yechimi tahlil qilinadi, xatolar ustida ishlanadi, tipik

masalalar o‘quvchilar tomonidan doskada yechiladi. Masalalarning atroflicha tahlil qilinishiga e’tibor berish kerak, chunki o‘quvchilar oldingi darslar davomida tushunmagan narsalarini shu darsda bilib olishlari ham mumkin. Shu bois, bu dars nazorat darsi deb atalsa-da, unda ham o‘quvchilar o‘zlashtira olmagan bilimlarni o‘rganadilar, to‘ldiradilar va o‘z bilimlarini rivojlantiradilar.

Quyida dars ishlanmalarini yaratish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar har bir bosqich bo‘yicha alohida-alohida berilmoqda:

Tashkiliy qism (darsni tashkil qilish). O‘quvchilar bilan salomlashiladi. Dars o‘tkaziladigan xonaning darsga tayyorligi: o‘quv xonasi va stolining tozaligi, bo‘r va namlangan lattaning borligi; o‘quvchilarning formasi, kayfiyati va sog‘ligi, ayrim sabablarga ko‘ra darsda qatnashmayotgan o‘quvchilarning ismi va shariflari yozilgan varaqchaning o‘qituvchi stoliga qo‘yilganligiga e’tibor beriladi. Bu ishlarga 2-3 daqiqa sarflash tavsiya etiladi.

O‘tgan darsni so‘rash va baholash. Uy vazifalarining to‘liq bajarilganligini, ularning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini tekshirish, unda yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni ko‘rsatish, o‘quvchilarning o‘tgan dars mavzusini qanday o‘zlashtirganligini aniqlash va baholash uchun 5-10 daqiqa sarflash tavsiya etiladi. Vaqt dan unumli foydalanish uchun o‘qituvchi zamonaviy va an’anaviy usullardan foydalanishi mumkin, xususan: a) umumiy savol-javoblar; b) 5-10 daqiqali mustaqil ish tashkil qilish va hokazo.

O‘qituvchi darsning bu qismi yakunida uy vazifalarini tahlil qilishi, o‘quvchilarning yangi mavzuni qiziqib o‘rganishga tayyorlash maqsadida avvaldan tayyorlangan savollar berishi, bu bilan sinfda muammoli holat hosil qilishi maqsadga muvofiq. Yangi mavzuning bayoni so‘ngida o‘quvchilar muammoli savollarga javob topishlari lozim.

Yangi mavzuni bayon qilish. O‘qituvchi har bir darsni darslik mundarijasidagi mavzular ketma-ketligida o‘tishi lozim. Darslik mundarijasи umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturiga mos ravishda tuzilgan.

Har bir darsda yangi mavzu bayonini boshlashdan avval o‘qituvchi doskaga mavzuning nomi va bayonining rejasini yozib qo‘yishi maqsadga muvofiq.

Har bir yangi mavzu zarur ko‘rgazmali quollar yordamida bayon etilishi kerak. O‘quvchilarda fanga bo‘lgan qiziqishni paydo qilib, uni orttirib borish uchun o‘qituvchi har bir darsga jiddiy e’tibor bilan tayyorlanishi va uni qiziqarli o‘tkazishga erishishi lozim. Darsning bu qismiga 15-20 daqiqa sarflash tavsiya etiladi.

Yangi o‘tilgan mavzuni mustahkamlash va baholash. Yangi o‘tilgan mavzuni o‘quvchilar ongiga mustahkamlash uchun o‘qituvchi maxsus tayyorlab kelgan savollarni o‘quvchilarga havola qiladi, darslikdagi har bir mavzu so‘ngida keltirilgan topshiriqlar bajariladi.

O‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlari ortib borishi uchun ular, birinchi navbatda, yangi mavzuni tushungan bo‘lishlari, dastlabki sodda savollarga javob bera olishlari, berilgan topshiriqlarni bajarishda faol ishtirok eta olishlari lozim. Darsning bu qismida o‘tilgan mavzu yuzasidan savol-javoblar tashkil etilib, ba’zi savollar bilan navbatdagi darslar mavzusiga o‘quvchilarning qiziqishini, e’tiborini orttiradigan shunday muammoli vaziyat hosil qilish kerakki, o‘quvchilar keyingi darsgacha muammoli savollarga imkoniyat darajasida javob izlaydilar, mustaqil topa olmasalar, navbatdagi darsda topadilar. Bunday usul o‘quvchilarni mantiqiy fikrlashga, darslik va qo‘srimcha adabiyotlar bilan ishlashga undaydi.

Har bir o‘qituvchi o‘z o‘quvchilarining bunday izlanishlar va harakatlar oqibatida o‘z savol-muammolarining to‘g‘ri javobiga erishishlarida

ko‘makchi bo‘lishi lozim. Aks holda, o‘quvchi bir masala yoki muammoning yechimini oxiriga yetkaza olmasa, savoliga qoniqarli javob topolmasa, fanga bo‘lgan qiziqishi ma’lum darajada pasayadi.

O‘quvchilarning dars davomidagi mehnatlari, harakatlari va izlanishlari natijalarini baholash va rag‘batlantirish ham o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi va e’tiborini orttirishga xizmat qiladi. Darsning bu qismiga 10-15 daqiqa sarflash tavsiya etiladi.

Darsni yakunlash (xulosalash) va uyga topshiriq berish. Har bir dars undan xulosa chiqarish va o‘quvchilarga uyda bajarish uchun topshiriq berish bilan yakunlanadi. Dars so‘ngida uyga vazifalarni berishda o‘quvchilarga individual yondashilgani ma’qul. Har bir o‘quvchining bilim salohiyatiga qarab topshiriqlarni berish kerak bo‘ladi. Aks holda, o‘quvchi uy vazifalarini bajarishda savollarga mustaqil javob topa olmasa, topshiriqlarni bajara olmasa, unda fandan zerikish paydo bo‘ladi, o‘z qobiliyatiga ishonch yo‘qola boshlaydi. Har bir o‘qituvchi shularning oldini olishi kerak.

Darsni yakunlash va uy vazifasini berishda:

a) darslikdan nimalarga e’tibor berishni, mavzuni takrorlashni;

b) qaysi topshiriqlarni qanday bajarish bo‘yicha maslahatlar berish maqsadga muvofiq. Darsning bu qismiga 4-5 daqiqa vaqt ajratish tavsiya etiladi.

Bunda uy vazifasining me’yorini va unga o‘quvchi qancha vaqt sarflashi nazarda tutilishi lozim.

O‘quvchilar darslik bilan ishlashga, mustaqil mutolaa va mushohada qilishga, mantiqiy fikrlab, fan tushunchalarini yuqori darajada egallashlariga erishish lozim.

O‘qitish jarayonida qo‘yilgan maqsad bo‘yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo‘llaniladigan har bir ta’lim texnologiyasi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, ularning har ikkalasi ham

ijobiy natijaga erisha olsa, o‘quv jarayonida o‘quvchilar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o‘zlari xulosa chiqara olsalar, o‘zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o‘qituvchi esa ularning bunday faoliyatları uchun imkoniyat va sharoit yarata olsagina samara berishi mumkin.

Qo‘yilgan maqsadni amalga oshirish va kafolatlangan natijaga erishish o‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikdagi faoliyati hamda ular qo‘yan maqsad, tanlangan mazmun, metod, shakl, vositaga, ya’ni texnologiyaga bog‘liq.

O‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikdagi maqsaddan natijaga erishish uchun qanday texnologiyani tanlashlari ularning ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq, ya’ni natijaga erishishga qaratilgan. Bunda o‘quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab pedagogik texnologiya tanlanadi.

O‘qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko‘ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo‘lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Bunda o‘qituvchi tomonidan bo‘lajak darsning texnologik xaritasini tuzib olish katta ahamiyatga egadir. Chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o‘qitilayotgan fanning xususiyatidan, o‘quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o‘qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor bo‘lishi, shuningdek, juda ko‘p metodlar va usullarni bilishi kerak bo‘ladi. Har bir darsning rang-barang, qiziqarli bo‘lishi avvaldan puxta o‘ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog‘liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko‘rinishda yoki shaklda tuzish, bu o‘qituvchining tajribasi, qo‘yan maqsadi va ixtiyoriga bog‘liq. Texnologik

xarita qanday tuzilgan bo‘lmashin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo‘lishi hamda aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to‘liq o‘z ifodasini topgan bo‘lishi kerak.

O‘qituvchi tomonidan har bir mavzu, har bir dars bo‘yicha tuzilgan yuqoridagi kabi texnologik xarita unga o‘z fani, predmetini yaxlit holda tasavvur etib yondashishga, tushunishga (bir chorak, bir o‘quv yili bo‘yicha), yaxlit o‘quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishilgan natijasigacha ko‘ra olishga yordam beradi. Ayniqsa, texnologik xaritani o‘quvchining imkoniyati, ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuzilishi, uni shaxs sifatida ta’limning markaziga olib chiqishga olib keladi. Bu esa o‘qitishning samaradorligini oshirishga imkoniyat yaratadi.

ilova

DARS ISHLANMASI

Fan: _____ **Sinf:** _____

Sana:_____

Dars mavzusi:_____

Dars maqsadlari:_____

Dars turi:_____

Dars metodlari:_____

Dars foydalaniladigan o‘quv uslubiy adabiyotlar, ma’lumot manbalari va elektron resurslar:_____

Darsda ishlatiladigan zarur texnik vositalar va jihozlar:_____

Dars bosqichlari va vaqt taqsimoti:

Nº	Dars bosqichlari	Ajratilgan vaqt

DARS BORISHINING QISQACHA TAFSILOTI.

Dars bolalarga bilim berish va berilgan bilimni ularning ko‘nikmasiga aylantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Shu sababli o‘quv mashg‘ulotlarida ajratilgan vaqtning asosiy qismi dars o‘tish uchun sarflanadi.

Fan va texnikaning tobora rivojlanib borayotgan taraqqiyoti mакtabda biologiya fanini o‘qitishda yangi talablarni qo‘ymoqda. Shundan kelib chiqib, mакtabda biologik ta’limning maqsad va vazifalariga quyidagicha aniqlik kiritilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi:

Amaliy faoliyat bilan bog'liq maqsadlar:

- ✓ o'quvchilarda to'la qonli turmush kechirishi uchun kerak bo'ladigan fikrlash, mushohada yuritish, abstract hamda deduktiv mulohaza yurita olish ko'nikmalarini shakllantirish;
- ✓ o'quvchilarda mustaqil ishlash, o'rganish va ta'lim olish amaliy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish.

Tarbiyaviy maqsadlar:

o'quvchilarda ijobiy fazilatlarni shakllantirish asosida jamoaviy faoliyatda o'z o'rnini topish, muomala madaniyati va o'z hatti-harakatlarining miqdoriy jihatlarini baholay olish hamda yuqori natija olishga intilish xislatlarini tarkib toptirish.

Mazmuniy maqsadlar:

- ✓ o'quvchilarda ta'limning keyingi bo'g'inlarida ta'lim olishni davom ettirishga yetarli bir tizimga solingan biologik bilimlarni shakllantirish;
- ✓ o'quvchilarda biologiya fanini insoniyat tarixi rivojida, madaniyatda, fan va ishlab chiqarish hamda kundalik turmushda tutgan o'rnini anglatgan holda, real amaliy muammolarni hal qilishning asosiy vositalaridan biri bo'lган biologiya fani asoslari bilan tanishtirish.

Dars maqsadi va natijalarining o'zaro mutanosibligini ta'minlash. Ma'lumki, DTS talablari umumiylar tarzda ifodalangan bo'lib, har bir bilim va ko'nikmalar haqidagi talablar avvaliga sinflar, so'ng boblar, so'ng mavzular va nihoyat mavzuga ajratilgan dars soatlari kesimida aniqlashtirib boriladi.

Shunday qilib, har bir darsda o'quvchilarda DTS belgilangan bilim va ko'nikmalarga qo'yilgan talablarni shakllantiriladi. Shu jihatdan, har bir darsning ta'limiy maqsadlarini DTS talablarining kichik bir uchquni desa bo'ladi. Shunday ekan, birinchidan, dars maqsadlari aniq qo'yilishi,

ikkinchidan, darsning natijalari nazorat qilib borilishi lozim. Boshqacha qilib ayganda, dars oxirida dars maqsadida keltirilgan bilim va ko‘nikma, malakalar, kompetensiyalarning elementlari shakllantirilganligi tekshirilishi va nazorat qilib borilishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, dars maqsadi va uning natijalari bir-biriga uyg‘un tarzda ifodalanishi lozim. Bu o‘rinda darsning yakun yasash bosqichida beriladigan savollar, kichik topshiriqlar, mustaqil ish, masala-mashqlar hamda uyga berilgan vazifalar shunday tuzilishi kerakki, ular dars maqsadida belgilangan bilim va ko‘nikmalarining shakllangan yoki shakllanmaganini aniqlab bersin.

Zamonaviy pedagogikada inson o‘z faoliyati, hatti-harakati va ularning natijalarini tahlil qilishi (o‘zini-o‘zi baholashi) ga **refleksiya** deb ataladi.

Refleksiya o‘quvchilarga o‘z o‘quv faoliyatlarini va ularning natijalarini baholashlariga yordam beradi. Shuningdek, keyingi o‘quv faoliyati maqsadini belgilashiga va ularga tuzatishlar kiritishiga zamin yaratadi. Shu jihatdan undan aynan dars natijalarini baholashda foydalanish mumkin bo‘ladi.

Refleksiya vazifalariga quyidagilar kiradi: diagnostik baholash, tashkiliy, motivatsiya, uzatish.

Refleksiyani o‘tkazishning turli usullari mavjud. Ulardan ba’zilarini quyida keltirilgan:

A) quyidagi jumlalarni to‘ldirishga asoslangan usullar:

Bugungi darsdan men _____ larni bildim,

_____ larni tushundim,

_____ ko‘nikmalarlarni egalladim.

Menga, ayniqsa, _____ lar yoqdi;

Darsdan so‘ng men _____ larni bajaraman;

Dars davomida menga _____ lar qiziq bo‘ldi;

Dars davomida menga _____ larni tushunish qiyin bo‘ldi;

Darsdan men _____ larni bilib oldim;

Endi men _____ larni uddalay olaman;

B) test-savol ko‘rinishda beriladigan topshiriqlar:

1. Dars haqida fikringiz?

- a) qiziqarli bo‘ldi.
- b) o‘zgacha bo‘ldi.
- c) ko‘p narsa o‘rgandim.
- d) zerikarli bo‘ldi.
- e) ko‘p narsalarga tushunmadim.

2. Dars qanday o‘tdi?

- 1. qiziqarli/ zerikarli.
- 2. charchdim/ charchamadim.
- 3. tez o‘tdi/ cho‘zildi.
- 4. tushunarli/ tushunarsiz.
- 5. og‘ir/ yengil.
- 6. foydali/ foydasiz.